

JAN B JÖRNMARK:

Statsterrorister och biståndsbanditer

"Den blockerade utvecklingens logik" är underrubriken på denna artikel. Den skildrar drag i u-ländernas inre politiska bild som är väsentliga för vår utformning av bistånd.

I dag kan vi identifiera ett av den totalitära statens svaghetskedan. Kan vi i detta läge stödja den decentraliserade kapitalismen innebär detta ett direkt och omedelbart stöd till oberoende och pluralism för Afrikas förtryckta folk.

Jan B Jörnmark är forskarstuderande i ekonomisk historia vid Göteborgs universitet.

Demokratins eller diktaturens vara eller icke vara i mindre utvecklade länder har den senaste tiden kommit att utsättas för ett nymornat svenskt intresse.

Självklart vore väl demokratin som vi känner den att föredra även i dessa stater, men tyvärr tvingas vi kanske ändå konstatera att blott diktaturen är möjlig i socioekonomiskt utvecklade stater. Vid ett visst mått av analfabetism, bristande kommunikationer och — kanske viktigast av allt — bristande integrering med fungerande marknadssystem, blir demokrati-frågor både ogripbara och mindre intressanta. Yttervärlden — staten — blir med Göran Hydens träffsäkra bild, ett ogripbart moln utan beröringspunkter med det traditionella lågproduktiva samhället.

Om så alla katter ordnas i en grå diktaturskala, eller blir dubiösa demokratier, (Indien, Sri Lanka osv), är ändå inte biståndets adress ointressant. Vissa av de stater vi ser som diktaturer kommer av rena tillfälligheter att starta verklig utveckling, i vilken folkets massa bereds möjligheter att delta. I dessa säregna undantagsfall där verklig utveckling tillåts pågå, kommer också pluralismen efterhand att göra sitt intåg: Verklig kapitalistisk utveckling är en permanent revolution, vilken ständigt föder fram nya maktgrupper. I takt med tilltagande socioekonomisk styrka kommer dessa att framföra sina krav utanför de gamla statskontrollerade maktkanalerna.

Det paradoxala i sammanhanget blir alltså att en framgångsrik statsformation undergräver sin egen maktbas! Alltså måste vi inse att ur ett rent maktmaximeringsperspektiv den mest lyckade staten

är den där statseliten helt kan få länderna att stagnera, av flera olika skäl: Dels blir "staten" eliten och entreprenörernas enda källa till makt och rikedom, vilket hindrar alternativa maktgrupper att växa fram, istället kommer ett system av ödmjuk oportunistisk lojalitet och korruption inom statens accepterade ram att utvecklas.

För det andra kommer den tilltagande sociala polariseringen att döma folkflertalet till stillatigande svält och politisk apati under elitens tunga ok.

Vi måste alltså söka urskilja vilka statsformationer som förefaller kunna främja den verkliga utvecklingen på djupet, och vilka som håller på att urarta till folkfångelser.

De senare verkar utgöra det historiska normalfallet. Inte minst deras häpnadsväckande förmåga att gång efter annan dyka upp i de mest skilda språkdräkter, gör problemet att förstå den totalitära statens utvecklingslinjer brännande.

Så skilda herrar som Pinochet, Il-Sung, Marcos och Ze-Dong har kanske alla för en tid verkat kunna frambesvärja någon form av utveckling, men ständigt tvingas vi konstatera hur "utvecklingen" i dessa elitstater blir perverterad: Industrier och infrastruktur må vara möjliga att bygga ut, men till priset av ett omänskligt lidande för folkflertalet. Tvångsförflyttningar, kollektiviseringskampanjer, konfiskatoriska skatter och bedrövliga industriella arbetsförhållanden verkar legio där denna "utveckling" dragit fram.

När någon "kapitalistisk" eller "socialistisk" elitstat för en tid förefaller ha lyckats och därmed blivit norm i vår egen debatt, tycks vi så ständigt dömda till omvärderingar när den upplyste despoten fallit och de nya kvastarna ger oss nya ver-

sioner av de gamla sanningarna.

Standardargumentet till statstypens försvar — att man här på kort tid kan skapa utveckling till det överlevande folkflertalets förfång och lycka — blir till sist mycket tivelaktigt: I vilken mån har utvecklingen i de "positiva socialistiska" länderna inte främst gynnat en ny statsbärande klass av byråkratlakejer, spioner och officerare i folkarméer? Är en 23 meter hög guldstaty av hr Il-Sung ett tecken på socialistisk tillväxt? På samma vis — vilka verkliga resultat har de flesta "kapitalistiska" diktaturerna kunnat visa upp? Hr Marcos långa följd av tillväxtår visade sig, synade i sömmarna, främst bestå i sockerbaronat och några tusen par skor, likartade resultat kan också afrikanska kejsare och presidenter visa upp, när tillväxt kommit att kanalisera i schweiziska pensionsförsäkringar och franska landsbygdsslott.

Och "utvecklingen" fortsätter. Ständigt hör vi samma fraser om "kollektivisering" och "statskapitalism", samt behovet av bistånd till förverkligandet av dessa strategier: Följaktligen får vi åter vara behjälpliga vid anläggandet av vita elefanter (dammar, industrier, regeringshögkvarter och kongresspalats), vilka, ryckta ur ett totalt samhälleligt sammanhang, aldrig kommer att fungera eller bli konkurrenskraftiga.

Så stöder vi inte utveckling utan strategier för kollektivt förtryck, ty även om anläggningarna aldrig kan bli effektiva, kan de ändå fungera som redskap för den totalitära staten genom olika former av arbetsplikt och genom att slå ut de alternativa maktcentra en produktiv lokal småindustri skulle kunna utgöra.

Bistånd av denna typ är både förkastligt och oförsvarligt. Till syvende och sist

kommer hjälp av detta slag bara att gynna statsterrorister och de svenska företag som får uppdragen att anlägga elefanter.

Kan vi å andra sidan stötta verklig utveckling och alternativa maktgrupperingar, då får också biståndet en progressiv och dynamisk roll, ur såväl ekonomisk som demokratisk synvinkel.

Vilka är då möjligheterna till en ny dynamik, och vilka attityder kan vi räkna med att "staten" kommer att inta till dessa? Kan vi besvara dessa frågor, kan vi också ge biståndet, och våra krav på mottagarländerna, ett konstruktivare innehåll.

Mineralboom – agrarboom

I princip är det möjligt att se två huvudmöjligheter till tillväxt i ett u-land: Den första, för eliten enklaste, möjligheten är den extraktiva mineralboomen, dvs den libyska eller liberianska modellen. Genom den hastiga exporttillväxten kommer på en kort tidsperiod fantastiska BNP-ökningar att kunna noteras. Dessvärre kan vi också konstatera att tillväxten inte skapar några länkar till den interna ekonomin, och efter en tid visar sig åter sanningen bakom maximen "tillväxt utan utveckling".

Den andra, obekvämare, möjligheten består i en expansion av den agrara produktionen. Här finner vi otaliga exempel på hur receptiva bönder i tredje världen varit till nyproduktion när pris- och marknadsincitament getts.

Denna agrarboom skapar naturligtvis helt andra möjligheter till intern förändring: Bönderna, 90–95 % av befolkningen, står själva för expansionen, lönearbete introduceras, efterfrågan på konsum-

tions- och investeringsvaror ökar, kooperativ grundas o s v.

Vi finner välkända exempel på denna utveckling i t ex Ghana där kakaodlingen redan 1931 ansågs ha gett upphov till en kapitalistisk revolution. Olyckligtvis skulle denna förändringsprocess inte få fortgå utan störande externa element: det samma kan tyvärr sägas om nästan samtliga verkliga gröna revolutioner . . . Ty för ekonomiernas vidare utvecklingsmöjligheter blir den helt avgörande frågan hur den elitära staten reagerat på dessa olika utvecklingsalternativ.

Den extraktiva boomen har, till att börja med, nästan överallt framfört en stats-

---

Jordbruksutvecklingen består i förödande kollektiviseringar eller gigantiska statsfarmer.

---

typ där fördelning av royalties blivit huvudargumentet för strukturens bestånd. Meningslös administrativ expansion och sammansättningsindustrier av importerade halvfabrikat har startats för statsklienternas sysselsättning, samtidigt som gräddan av eliten fått ägna sig åt ohämmad lyximport och korruption.

Av intern utveckling märks intet, och den dag råvarupriserna sjunker eller källorna sinat, måste man istället söka finansiera den upprivna strukturen med sedelpressar. Ett välkänt mönster av inflation, arbetslöshet, lågt industriellt kapacitetsutnyttjande, växande utlandsskulder och politiskt kaos, (elitens interna kamp om den krympande kakan), utkristalliserar sig därefter.

Vad agro-kapitalismen beträffar måste mycket av dagens afrikanska tragedi

främst skyllas på att den totalitära staten lyckats ruinera även denna progressiva väg till utveckling. Bönderna har plundrats genom exportskatter, övervärderade växelkurser, reglerade matpriser och snedvridna prisförhållanden, varefter överskottet fått finansiera urbana experiment till statstjänarnas fördel.

Jordbruksutveckling har kommit att bestå i förödande kollektiviseringar eller gigantiska statsfarmer, vilka trots tillgång till alla de insatsvaror småbönderna förnekats — gödning, traktorer, utsäde osv — inte nått upp till mer än 25–30 % av dessas avkastning. (Vi finner exempel på detta märkliga fenomen i så skilda totalitära stater som Nkrumahs Ghana och shahens Iran!).

I ett land som Ghana inledde britterna denna de snedvridna resursernas politik på 20-talet, gav den i arv till ”progressiva nationalister”, vilka under 60- och 70-talen förde processen till dess logiska slutpunkt: Ett totalt agrart och därmed samhällsligt sammanbrott. Exakt samma vansinnesstrategi finner vi också i länder som Tanzania, Mali, Benin och Nigeria — i det sista fallet dessutom parat med en förödande oljeboom.

Överallt förskräcker spåren: bonde-sektorns förfall för över i de urbana klientstaternas undergång p g av bristen på konvertibel valuta och mat. Inflation, utlandsskulder och endemisk social oro ackompanjerar sedan Afrikas moderna apokalyps.

Elitstater utan utvecklings-möjligheter

Så återstår oss då slutsteget i vår diskussion: Vad är denna stat som lyckats kväva

all utveckling, vilka är de perversa intressenter som lyckats göra underutvecklingen till mål?

Statstypen har sett historiens ljus under tusentals år: beröringspunkterna mellan Neros, Ludvig XIV:s och Mobutos samhällsbyggen är häpnadsväckande och systematiska. I vårt eget land lyckades den begränsade elitens tyranni döma oss till hundratals år av yttre överdåd, krigståg och korruption, kombinerat med massiva inre svältkatastrofer.

I Afrika har denna begränsade maktelit kommit att emanera ur det lilla skikt av universitetsutbildade och avdankade underbefäl ur kolonialarméer, som efter självständigheten direkt nådde maktens köttgrytor.

Här nådde ett skikt av människor med urbana konsumtionsideal och en stark tro på den snabba industrialiseringens möjligheter, makten. Samtidigt visade sig industri- och administrationsutbyggnad vara politiskt gångbara i det att de skapade sysselsättning till politikernas urbana klienter. För dessa politruker, vars enhet snabbt undergrävdes i den interna kampen om soppseven, var belöningar till de trogna supportrarna livsnödvändiga.

Dessa supporters med potential för politik kom i flertalet länder att utgöras av de större städernas undersysselsatta och halvutbildade unga män, vilka uppfattat en enkel politisk terminologi och hade de direkta fysiska möjligheterna till upplopp, stenkastning och regisserade massmöten. Det förefaller t o m ibland som om vi skulle kunna finna en direkt överensstämmelse mellan antalet universitetsutbildade och graden av totalt misslyckande i flera stater: Ghana och Benin är skräckexempel, Togo och Kongo-Brazzaville visar

samma tendenser, men här har den utbildade eliten tills vidare räddats av fosfat och olja. Lustigt nog radikaliseras ofta den politiska retoriken i länder av denna typ; bondeplundring och vita elefanter kallas här "vetenskaplig socialistisk planering".

Bönderna har däremot lämnats utanför den politiska processen. Av politiker lovades de "det politiska kungadömet . . . och allting annat skall varda eder givet", (Nkrumah -51), samtidigt som deras låga utbildningsnivå och spridda bosättning innebar en låg politisk potential. Det hör till de absoluta undantagen – och är ett mått på hur djup den ghanska kapitalistiska penetrationen blivit – att bönderna samlades i politiska partier typ det ghananska NLM, vilket också mycket riktigt förbjöds direkt efter självständigheten.

Således kom staten att sakna förankring i folkflertalet, ("hänga i luften"), och blott syfta till uppfyllandet av begränsade urbana eliters mål. Den logiska följderna av den ointegrerade politiken blir så 80-talets ointegrerade ekonomi: Politruker försörjer sig på betalningsbalansstöd, bönderna återvänder in i självförsörjningsekonomin.

Elitstaten har lamslagit alla samhällets interna utvecklingsmöjligheter, för att i stället knyta sig an till omvärlden i en egenkomponerad tvångströja av yttre beroende till IMF, biståndsländer, oljebolag och Bob Geldof.

Den permanenta krisen kommer också alltid att infinna sig på detta vis när den decentraliserade interna utvecklingen blivit ett blockerat hot snarare än en möjlighet . . .

Ändå innebär detta misslyckande en

möjlighet. Att en nedgrävd maktelit med dess tusentals lakejer och medbrottslingar frivilligt skulle ge upp sina monopol är förstas en orimlighet, men de förlorade krigen och de galopperande utlandsskulderna är vad som till sist kan försvaga dess positioner.

När Ludvig XIV:s och Karl XII:s arméer under 1700-talets början slets sönder, beredde eliternas försvagning möjligheter till svensk och fransk utveckling på djupet, i dag representerar de korrupta afrikanska ädlingarnas egenförvållade skuldskris samma möjlighet.

Makteliten emanerar ur det lilla skiktet av universitetsutbildade och avdankade underbefäl.

Ensam har u-landsbonden fått ropa i öknen, men i en allians med yttre element – IMF, biståndsländer – kan en dynamisk process bli följden,

Decentraliserad kapitalism

Det vi med bestämdhet kan säga om dessa möjligheter blir konstaterandet att i de stater eliten av olika tillfälligheter tvingats förlita sig på bondeklassen, där har också utveckling kommit till stånd. Låt oss minnas Västeuropa under 1700- och 1800-talen, Japan under slutet av 1800- och 1950-talen, och vad hade Stalin haft att kollektivera om inte NEP först tillät kulakerna att ackumulera. I dag finner vi lyckade agrara exempel i Sydkorea, Taiwan, Malaysia, Kamerun, Kenya, Elfenbenskusten och Tanzania före 1970.

Av olika skäl har statsbärarna i dessa diktaturer eller halvdemokratier tvingats till allianser med bönderna. Priset för stödet har blivit den tillåtna ekonomiska utvecklingen. Ändå kan vi också i dessa länder ständigt se böndernas och de oberoende småföretagarnas ställningar hotas, när deras framgångar gör dem till hot mot eliterna.

I dag kan vi identifiera ett av den totalitära statens svaghetskedan. Kan vi i detta läge stödja den decentraliserade kapitalismen innebär detta ett direkt och omedelbart stöd till oberoende och pluralism för Afrikas förtryckta folk.